

Koningin van Spanje: Moderne tijd

Vanaf de val van Constantinopel in 1453, veelal beschouwd als het begin van de moderne tijd, hebben drie koningshuizen Spanje geregeerd: de Trastámaras, de Habsburgers en de Bourbons. Meest markante vrouwen die optraden als regerend koningin waren ongetwijfeld Isabella I, de Katholieke, uit het huis van de Trastámaras en Isabella II van Bourbon.

Koningshuizen in de moderne tijd

Het einde van de middeleeuwen kent geen scherpe begrenzing, maar over het algemeen wordt de val van Constantinopel in 1453 gezien als het einde van dit tijdperk. In de Spaanse historie wordt de moderne tijd onderverdeeld in twee perioden: die van het ancien régime dat duurde tot aan de Spaanse bevrijdingsoorlog rond 1808 en die van de liberale monarchie, waarin wij ons nog steeds bevinden. In Spanje regeerden vanaf het begin van de moderne tijd drie koningshuizen: de Trastámaras, de Habsburgers en de Bourbons. Er waren twee onderbrekingen en wel die na de revolutie van 1868 toen het huis van Savoye gedurende enkele jaren over Spanje regeerde en een langduriger onderbreking na de val van het koningshuis van de Bourbons in 1931 waarna er eerst een republikeins bewind kwam, gevolgd door veertig jaar dictatuur van Franco. Na diens dood werd de monarchie hersteld en kwam het huis van Bourbon weer op de troon.

Voor de troon van Castilië golden als het ging om de troonopvolging de zogenaamde *Partidas*, wetgeving daterend uit de dertiende eeuw, waarin bepaald was dat bij ontstentenis van een mannelijke troonopvolger voorrang werd gegeven aan een dochter boven die van een broer of neef. Deze regelgeving werd in 1713 na de Spaanse successieoorlogen vervangen door de Salische wetgeving, uit de zesde eeuw ten tijde van de Frankische koning Clovis I, die aan vrouwen in feite geen enkel recht gaf op de troon. Pas in de negentiende eeuw werden de *Partidas* in ere hersteld.

Ancien régime (1453 - 1808)

Tijdens deze periode zijn er slechts twee koninginnen geweest die de volledige rechten erfden op de troon en optraden als regerend koningin (*reina propietaria*): Isabella I, de katholieke

Op dit schilderij wordt de verbintenis weergegeven tussen de maagd Maria met Jezus en de Katholieke koningen Isabella (rechts) en haar man Ferdinand (links).

koningin en haar dochter Johanna I van Castilië. De andere koninginnen fungeerden als koningin-gemalin (*reina consorte*) van de koning, wat overigens niet inhield dat zij geen macht uitoefenden. Zij ontleenden gezag uit hun rol als hoedster van christelijke deugden en liefdadigheid. Bovendien werden zij opgeleid in kwaliteiten die niet des konings waren: talen, geschiedenis en schone kunsten.

Het koningspaar in de moderne tijd werd gesymboliseerd door zon en maan en ook werd de koning met God geassocieerd en de koningin met de maagd Maria. Dit gaf hun absolute machtspositie aan, een status met een goddelijk karakter.

Isabella I was een dochter van Johan II van Castilië en zijn tweede vrouw Isabella van Portugal. Zij was een telg uit het huis van de Trastámaras dat zijn naam ontleent aan het graafschap Trastámara, gelegen in het uiterste noord-westen van Spanje. Haar halfbroer, Hendrik IV, de Machteloze of Impotente, volgde Johan na diens dood in 1454 op.

Hendrik had een dochter, Johanna, die waarschijnlijk niet door hem, maar door een ander, don Beltrán, verwekt was. Vandaar dat zij Johanna 'la Beltraneja' werd genoemd. Johanna werd tot prinses van Asturië uitgeroepen en daarmee tot opvolger van Hendrik, maar dit werd sterk betwist door Castiliaanse edelen die voorkeur hadden voor opvolging van Hendrik door zijn broer Alfons, die echter vroeg overleed in 1468. Hendrik deed daarop de benoeming van Johanna la Beltraneja teniet en wees Isabella aan als zijn wettige opvolger onder de conditie dat zij toestemming aan hem moest vragen voor een huwelijk. Dat deed zij niet, in 1469 huwde zij in het geheim haar neef Ferdinand II van Aragón. Een huwelijk dat Hendrik ertoe bracht alsnog Johanna als zijn opvolger te benoemen. Na de dood van Hendrik IV in 1474 brak er een burgeroorlog uit tussen Isabella en Johanna die in het voordeel van de eerste werd beslecht. In 1479 werd Isabella regerend koningin van Castilië. Met haar man Ferdinand maakte zij strikte afspraken: in het Concordaat van Segovia werd de gelijkwaardigheid van koning en koningin erkend: de duale monarchie van Castilië en Aragón was geboren. Isabella en Ferdinand zouden de geschiedenis ingaan als de Reyes Católicos (katholieke koningen), vanwege hun intense geloofsijver die onder andere leidde tot uitwijzing van de Joden en de Moriscos, de tot het christendom bekeerde Moren.

Isabella I
1451-1504

Groter verschil dan tussen Isabella I en haar dochter Johanna (niet te verwarren met la Baltraneja) die haar als wettig koningin opvolgde is nauwelijks denkbaar. Johanna, die lichamelijk en mentaal zwak was kwam op de troon als Johanna I van Castilië omdat de enige zoon van Isabella, Johan, en haar oudste zus Isabella vroeg overleden waren. Johanna huwde op instigatie van haar ouders, die de banden met het Habsburgse huis wilden aanhalen, in 1496 de aartshertog van Oostenrijk, Filips de Schone, die in 1506 naast zijn echtgenote werd uitgeroepen tot koning van Spanje als Filips I, waarmee het Habsburgse huis in Spanje werd geïntroduceerd. De zoon van Ferdinand en Johanna, Karel I werd later Karel V, keizer van het Heilige Roomse Rijk. Johanna oefende nooit echt de macht uit omdat de mannelijke familieleden het haar permanent moeilijk maakten. Toen Filips de Schone vlak na zijn benoeming tot koning overleed, nam de mentale kracht van Johanna sterk af en liet Ferdinand haar voor gek verklaren, vandaar de naam waaronder zij de geschiedenis zou ingaan: Johanna de Waanzinnige. Ferdinand, die al vanaf het overlijden van Isabella in 1504 Johanna onder verstikkend toezicht had gesteld, liet haar opsluiten in Tordesillas, nabij Valladolid. Bij testament benoemde hij Karel tot bewindvoerder van het koninkrijk van Castilië en León in naam van koningin Johanna. In 1518 werd Karel door de Cortes van Castilië tot koning van Spanje uitgeroepen naast zijn moeder. Na de dood van Ferdinand behandelde Karel zijn moeder op dezelfde, weinig zachtzinnige manier als zijn vader en nam feitelijk de macht van haar over.

Johanna I van Castilië
1479-1555

Isabella van Portugal
1503-1539

Isabella van Portugal ofwel Isabella van Avis en Trastámara, was de echtgenote van Karel V, en ofschoon het huwelijk om politieke redenen werd gesloten, waren zij zeer gelukkig met elkaar. Zij werd geen koningin van Spanje omdat Johanna I van Castilië, regerend koningin, nog leefde. Isabella is een goed voorbeeld van iemand die als vrouw van een vorst het regentschap uitoefende in afwezigheid van de vorst. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren waaronder Filips II, de troonopvolger. Isabella stierf in 1539 in het kraambed.

Het Habsburgse huis stierf uit in Spanje in 1700 met de dood van Karel II, de Behekste. Karel vertoonde tal van fysieke en psychische afwijkingen als gevolg van inteelt in de familie der Habsburgers en had geen nakomelingen. Daarna braken de Spaanse successieoorlogen uit die duurden tot 1713. Uiteindelijk besteeg Filips van Anjou uit het huis van Bourbon de troon als Filips V.

Liberale monarchieën

Het was Filips V die de wet op de troonopvolging wijzigde en daarmee het Salische regime introduceerde: de koningin-gemalin was er alleen om troonopvolgers te baren en had geen enkel recht op de troon. In 1789 werd tijdens de regeerperiode van Karel IV besloten om terug te keren naar het traditionele stelsel, maar de maatregel werd niet gepubliceerd. Gedurende de hele achttiende eeuw deden zich geen problemen voor met de opvolging en dus was er weinig behoefte het besluit uit 1789 te formaliseren.

In 1808 werd Karel IV opgevolgd door Ferdinand VII op, waarna Napoleon Spanje binnenviel en zijn broer Jozef Bonaparte op de troon zette. De onafhankelijkheidsoorlog brak uit die door Spanje gewonnen werd met hulp van de Britten. Ferdinand VII keerde terug op de troon in 1814, waarna hij zich ging gedragen als een absoluut en repressief monarch. Hij schafte de in 1812 door liberalen geïntroduceerde grondwet (de grondwet van Cádiz) af, waarin getracht was vorm te geven aan een liberale monarchie. In deze wet werd het aloude systeem van erfopvolging met rechten voor vrouwen onderschreven.

Maria Christina van Bourbon
1806-1878

Terugkeer naar het oude systeem van troonopvolging werd actueel in 1830 toen koningin María Christina, de vierde vrouw van Ferdinand VII, zwanger was en haar man ervan overtuigde dat het in 1789 genomen besluit geëffectueerd moest worden, waar hij gehoor aan gaf. Zij vreesde dat bij geboorte van een dochter de troon in handen zou komen van haar oom Karel van Bourbon-Parma. Er werd inderdaad een dochter geboren, Isabella die in 1833 regerend koningin van Spanje werd als Isabella II, tot grote woede van de aanhangers van Karel, de Carlisten. Tot 1843, toen Isabella op 13 jarige leeftijd meerderjarig werd verklaard en haar regeerperiode begon, vervulde Maria Christina als koningin-moeder de rol van regentes. In 1878 overleed zij in ballingschap.

Isabella II
1830-1904

In 1846 huwde Isabella op aandringen van haar moeder met Frans van Assisi. Uit dit huwelijk werden twaalf kinderen geboren waaronder Alfons XII in 1857. Geen goed huwelijk overigens en Isabella schijnt er tal van minnaars op na te hebben gehouden. Zij regeerde vijfendertig jaar en er verschenen drie grondwettelijke teksten onder haar verantwoordelijkheid. Haar promiscue esca-pades gaven aanleiding tot grappen en pornografische uitingen. Ook kende haar regeerperiode tal van politieke en antiklerikale, sociale en economische conflicten. In 1868 was de maat vol en brak een revolutie uit die een eind maakte aan haar regeerperiode. Isabella verhuisde naar Parijs waar ze in 1874 de restauratie van de troon door Alfons XII mocht meemaken. Ze overleed in 1904.

Na de revolutie van 1868 - *La Septembrina* of *la Gloria* - kwam er een voorlopige regering die de grondwet van 1869 goedkeurde waarmee Spanje een constitutionele monarchie werd. De monarchie werd dus niet afgeschaft, noch de wijze van troonsopvolging. Alleen de meerderjarigheidsgrens werd op achttien gezet. Amadeus I van Savoye kwam op de troon, gekozen door het parlement, een novum. Niemand was tevreden. Ook het volk, dat weinig zag in een vorst die de taal niet of slecht sprak verzette zich tegen de koning. Hij modderde door tot 11 februari 1873, waarop hij afstand deed van de troon en naar Italië uitweek. De eerste republiek werd uitgeroepen die al snel zou eindigen, namelijk op 29 december 1874. De monarchie werd hersteld en Alfons XII besteeg de troon.

Maria Christina van
Oostenrijk
1858-1925

In 1878 huwde Alfons XII Maria Christina, aartshertogin van Oostenrijk. Dit huwelijk duurde tot november 1885, toen Alfons overleed. Uit het huwelijk waren twee dochters geboren en toen Alfons stierf was Maria Christina zwanger. Dit bracht een ongekende situatie met zich mee. Wanneer de nakomeling een meisje zou zijn, zou het geen probleem opleveren om de eerstgeborene uit te roepen tot erfopvolgster, maar wanneer dat gedaan zou zijn en de nakomeling bleek een jongetje, zou er een ernstig belangenconflict ontstaan en juridisch moeilijk de aanwijzing van de eerstgeborene ongedaan te maken. Dus werd besloten de geboorte af te wachten. Het werd een zoon, Alfons XIII en Maria Christina werd regentes totdat Alfons meerderjarig werd verklaard in 1902. Zij was een bijzondere vrouw en werd wel *doña Virtudes* (de deugdzame) genoemd. Ze stierf in 1929 en de ondergang van de monarchie in 1931 maakte ze dus niet meer mee.

Erfopvolging in de 21e eeuw

Bij de dood van de huidige koning van Spanje, Juan Carlos I *), door Franco aangewezen als zijn opvolger als staatshoofd, zal hij niet door zijn oudste nazaat, dochter Elena, worden opgevolgd zoals dat in Nederland het geval zou zijn, maar door de na Elena geboren zoon

Leonor van Bourbon
2005 -

Felipe. In Spanje is namelijk bij de formulering van artikel 57 van de grondwet van 1978 gekozen voor de aloude traditie van de mannelijke erfopvolging. Al jaren worden pogingen in het werk gesteld om de Spaanse grondwet te wijzigen en vrouwen gelijke rechten te geven op de troon, maar het is er nog niet van gekomen. Zou de grondwet op dit punt worden aangepast, dan zullen overigens de rechten van Felipe op de troon niet worden aangetast, zoals bepleit in een uit 2006 daterend voorstel van de *Consejo de Estado*, een met de Nederlandse Raad van State vergelijkbare instantie. Deze kwestie wordt natuurlijk pas urgent wanneer Felipe's opvolging aan de orde is en hij intussen nog een zoon zou hebben gekregen. In dat geval kan de oudste dochter Leonor alleen koningin worden als de grondwet zou zijn aangepast.

*) Tot voor kort was het de gewoonte om Spaanse namen te vertalen in het Nederlands. Nu worden de originele namen gebruikt.

Willem Peeters, 6 september 2010